

DEDE KORKUT METİNLERİNDEN HAREKETLE SİVAS'TA YAŞAYAN ATASÖZLERİ, DEYİMLER, ALKIŞ VE KARGIŞLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Ruhi ERSOY* - Birsen AKPINAR**

Özet: Bu çalışmada sözlü kültürde süreklilik, değişim, dönüşüm bağlamında Sivas yöresinde yaşayan atasözleri ve deyimlerin Dede Korkut Hikâyeleri'nin metinleri ile ilgisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyeleri'nin metinlerinin zaman içinde değişen yeni bağlamlarda atasözü ve deyimleşmesi süreci tartışılmıştır. Gerek yapılan saha araştırmasıyla gerekse bu alanda yapılan daha önceki çalışmalardan hareketle ele alınan konu, kültürde süreklilik tezi kapsamında yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dede korkut, sözlü kültür, atasözü, deyim, kültürde süreklilik.

A STUDY ON THE DEDE KORKUT STORIES-RELATED PROVERBS, SAYINGS, ACCLAMATIONS, AND CURSES USED IN SIVAS

Abstract: This study focuses on the relationship between a number of proverbs and sayings used in Sivas and the phrases found in Dede Korkut Stories with respect to the continuity, change, and transformation of oral culture.

To this purpose, the story texts are examined to see how certain phrases have turned into sayings or proverbs in our culture through time. Also taking the earlier field research findings and the studies available in the related literature into consideration, the thesis of continuity in culture is emphasized.

Keywords: Dede Korkut, oral culture, proverb, saying, cultural continuity.

Türk Sözlü Kültürünün Sürekliliği ve Devamlılığı Bağlamında Dede Korkut Oğuznameleri¹

Millet olmanın gereklerinden biri, nesiller boyunca aktarılan bir birikimin var olmasıdır. Bu birikim bazı ortak değerler üretir ve bu değerler dinamik bir yapı içinde, sözlü gelenek yoluyla dağılıp yayılarak aktarılır ve bir süreklilik kazanır.

* Yard. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi.

** Türk Halk Bilimi Bilim Uzmanı

¹ Oğuzname terimi Dede Korkut Kitabı'nın manzum-mensur karışık yapısı itibarıyla destandan halk hikâyesine bir geçiş dönemi eseri olduğu ve muhtemelen büyük bir Oğuz destanından kopmuş olduğu düşüncesinden hareketle genel bir adlandırma mahiyetinde kullanılmış; bu çalışmada yer yer hikâye ve destan sözcükleri de bu metinleri adlandırmada kullanılmıştır. Ergin, "destani hikâye" adlandırmasını daha uygun bulmaktadır (Ergin 2008: 29).

Elbette dinamizmin ve sürekliliğin olduğu yerde canlı bir yapı mevcuttur. Bu canlı yapının organları, zaman içinde farklı yaratımlar ortaya koymaya başlar. Bu yaratımlar ihtiyaca göre şekillenen, esnek, doğurgan yaratımlardır. Her biri yeni bir canlı gelenek, bir ortak değer anlamına gelir. Biçim değiştirebilir; farklı bağlamlarda ileti farklılıklarına ya da anlam kaymalarına uğrayabilir. Fertlerin ya da ulaştığı kitlenin ihtiyacına, isteğine göre yepyeni bir biçim ve muhteva kazanabilir (Yıldırım 1998: 82).

Sözlü kültür ürünleri olarak adlandırdığımız bu ürünler arasında destanlar, oldukça önemli bir yer tutar. Tarihten izler taşıyan ve zaman içinde birer vesika değeri kazanan bu edebî ürünler, aynı zamanda geleneğin canlılığını sürdüren kodlarını da artı değerler ekleyerek muhtevası içinde kuşaktan kuşağa aktarır (Ekici 2002: 11- 18).

Gerek yapısı gerekse muhtevası itibariyle bir destandan kopmuş izlenimi veren (Ergin 2008: 29- 31) Dede Korkut Oğuznameleri de bir canlılık, ulaştığı çağa kendini yadırgatmayan bir dinamizm ve asırlar sonrasına uzanan bir yaşamsal özdeşlikle her çağda, makro veya mikro sahada, bir milli değerler bütünü özelliği gösterir. Bu saptama Dede Korkut tarafından bizzat dillendirilmiş, daha sonraki kuşaklarca da mesajı gerektiği gibi algılanmış, yaşamsal uygulama alanları bulmuştur. “Dede Korkut ne diyor: ‘Ben bu boyu düzdüm, koştum, benden sonra alp ozanlar çıksın, söylesin, alını açık, gönlü cömert alp yiğitler dinlesin diye.’ Burada bir başka durum ortaya çıkıyor: Okuyucuya ve dinleyiciye göre bilgi ve gözlemlerin belirli bir biçim içine belirli özellikler göz önünde tutularak yerleştirilmesi ve dinleyiciye sunulması. “Tüketicinin türüne göre üretim” (Yıldırım 1998: 98). Nitekim çağımızda metin üzerine odaklanan yeni yaklaşımlarda da “metin” yaratma bağlamından ve yaratıcısından bağımsız; okuyucusunun, dinleyici veya izleyicisinin algısıyla kimlik ve anlam kazanan canlı bir olgu olarak algılanmaktadır. “Her çağın felsefesinin epistemolojik öncülleri farklıdır. Zeitgeist (zamanın ruhu) ile bilgi, buluş ve yeniliğin ruhu örtüştüğü kesitlerde bütüncül bir yenilenme ve değişim süreci kendisini kabul ettirir. Bu açıdan edebi metinler de farklı zaman ve mekânlarda farklı şeyler söylerler. Dede Korkut metinlerinin bağlam merkezli yeniden okuma süreçleri, nüshaların anlam dünyasını yeniden keşfetmeye olumlu katkıda bulunmaktadır (Yıldırım 2002/5: 130- 171. Yıldırım 2005- 10: 79- 94. Yıldırım 2007- 13: 168- 181). Kimi gizil noktalar, yaşam tecrübesinin ışığında yeni okumalarla daha rahat anlaşılabilir. Üretildiği andan itibaren metin, yazanın/söyleyenin tasarrufundan önemli ölçüde çıkar. Hermeneutic ve çağdaş eleştiri kuramlarının pek çoğuna göre dil ve metin yazarın niyetinden bağımsız olarak yeni anlamlar üreten, farklı okumalara imkân veren bir potansiyele sahiptir.” (Üçüncü 2005: 156) Bu yaklaşım sözlü kültür ürünlerinin doğasında zaten mevcuttur. Bu ürünlerde anlam, bağlamdan doğar (Ong 1995: 54) ve yaratımın kendinden menkul bir evren oluşturur. Söz konusu evrenin söylemleri olarak ortaya

DEDE KORKUT METİNLERİNDEN HAREKETLE SİVAS'TA YAŞAYAN ATASÖZLERİ,
DEYİMLER, ALKIŞ VE KARGIŞLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

çıkan “sözlü dokumalar” (Yıldırım 1998: 99) ise, muhatabının kimliğine göre biçimler ve kalıplar kazanır.

Dede Korkut Oğuznameleri her ne kadar yazılı kültür ortamına aktarılmaktan kaynaklanan statik bir çerçevenin içine sıkıştırılarak mekâna bağlansa da okuyucusunu, her zaman sözlü gelenekte yaşayan farklı “sözel dokuma”larla buluşturabilir. Bunun nedenleri arasında, metnin özünde bulunan ve Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde yaşayan benzer metinlerin varlığını (Türkmen 1991: 345- 369) ve hâlâ sözlü gelenek ürünü olmasından (Ekici 1998: 18- 23) kaynaklanan çağrışımları göstermek mümkündür. Eserin mukaddimesinden başlayarak okuyucununun algısı, hayatından parçalarla birlikte çevresinde gözlemediği ve Oğuznamelerdeki tiplerle özdeşleştirdiği kişileri birbirine eklemlemeye başlar. Dede Korkut bu yönüyle, yani her çağın hayatında kendine yer bulması cihetiyle, Fuat Köprülü tarafından bir sarraf terazisiyle tartılmış ve metinlerin kıymeti biçilmiştir: “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.” (Ergin 1999: 5) Bu değer, her okuyuşta okuyucusunun zihninde teyit edilmekte ve her dönemde farklı anlamlara kapılar aralamaktadır (Ekici 2001: 50- 59).

Dede Korkut Kitabı’nın mevcut nüshaları 15- 16. yüzyıla dayandırılmaktadır ve mukaddimedede yer alan Osmanoğulları ve Kayı gibi ibarelerle de eseri yeniden yazan kişi ya da kişilerin İran merkezli Türk devleti ile henüz Doğu Anadolu bölgesine tam anlamıyla egemen olmayan Osmanlı Devleti arasında bir denge kurmaya çalıştığına özel bir vurgu yapılmaktadır. Oysa Kimi araştırmacılar, Dede Korkut Kitabı’nın 13. yüzyılda Tokat, Sivas, Amasya’yı içine alan bir coğrafyada - Danişmentliler coğrafyasında- kaleme alındığını ileri sürerler. Söz konusu bölgenin Oğuz-Türkmen kökenli olduğu ve Tokat ve Amasya’yı önemli merkezler haline getiren Danişmentlilerin de Türkmenci bir siyaset izlediği bilinen bir husustur. Söz konusu bölgelerden yapılan ağız, inanç ve gelenek konulu derlemeler, Dede Korkut Kitabı’nda ifadesini bulan dil, inanç ve gelenek öğelerinin halen canlı bir şekilde yaşadığını göstermektedir (Bayram 2003). Buradan hareketle bu çalışmada Dede Korkut Oğuznamelerinde anlatılan olaylar, kullanılan deyimler, atasözleri, alkışlar ve kargışlar hâlihazırda Sivas’ta yaşamakta olan anlamsal ya da çağrışımsal özdeşleriyle karşılaştırılmıştır.² Aynı zamanda olayların, durumların ve metinde

² Sivas’ta kullanılmakla birlikte pek çok yörede ve Türkiye genelinde bilinenlerden ziyade Sivas özelinde çok sık kullanılan atasözü, deyim, alkış ve kargışlar örnek olarak seçilmiş; genel kullanımlar köşeli ayraçlar içinde belirtilmiştir. Atasözleri, deyimler, alkış ve kargışlar; genel-geçer tecrübe kaynaklı, öğütlü sözler; durum tespiti yapan ironik, çekici anlamlar taşıyan söz öbekleri; iyi ya da kötü niyet ifade eden dualar ve beddualar olarak bir bütünlük arz etmesi açısından metnin akışı içerisinde tek bir başlık altında sunulmuştur. Zaten metinlerde tek bir üslup tipi yoktur. (Artun 2004: 91) Sözlü gelenek ürünleri olmaktan kaynaklanan ve geleneğin bütün birikimini bünyesinde taşıyan bir çağlar üstülüğe sahiptir. Bu bakımdan her hikâyedeki farklı çağrışımları atasözleri, deyimler, alkışlar,

kullanılan sözdiziminin çağrıştırdığı “sözel dokumalar” a da anlamsal benzerlikler açısından yer verilmiştir.

Atalar sözü, Türk geleneğinde buyruktur, bu durum atasözlerinin tecrübe-yaşanmışlık ürünü olması ve zaman süzgecinden geçerek şekil bulması ile ilgilidir. Bu niteliğinden dolayı atasözleri ürünü oldukları toplumun kültür varlığını da depolar ve yarına taşır (Çobanoğlu 2003/5: 3- 12). İş işlenmeden onlara danışılır, onların işlemediği işlenmez. “*Gurt ulu³sundan gördüğünü işler.*”⁴ Dede Korkut da Oğuzlar içinde, belki birden çok atayı temsil eden, keramet sahibi, doğaüstü özellikler gösteren, nükteli sözler söyleyen, ad koyan, kavmine akıl hocalığı yapan (Ergin 1999: 9) sembolik bir Türk atasıdır (Artun 2004: 87). Her hikâyenin sonunda ortaya çıkıp soy soylayıp boy boylaması, ad koyması, dua ve beddua etmesi hikâyeleri bütünleştirici bir özelliktir. Korkut Ata, Sivas’ta “ulu” sözünde gerçek kimliğini bulan ataların bir prototipidir. Oğuznamelerde “Resul ‘aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı. Oğuz’un o kişi tam bilicisi idi. Ne derse olurdu. Gaipten türlü haber söylerdi. Hak Teâlâ onun kalbine ilham ederdi.” (Ergin 1999: 15) şeklinde ifadesini bulan ata öğüdüne değer vermek erdemi, Sivas insanının dilinde, “*Biñ bilirseñ bir bilene danış*”⁵. [*Bin bilsen de bir bilene danış* (Aksoy 1984:167)] şeklinde dillendirilir.

Dede Korkut metinlerinde yer alan atasözlerinden biri tıynet üzerinedir: “Hizmetçiye elbise giydürsen hanım olmaz.” (Ergin 1999: 16). Aynı ileti, bugün Sivas’ta neredeyse aynı misyonları yükleyerek aynı tiplerin kimliğinde yaşamını sürdürmektedir:

“*Poşa⁶ gızını paşa gonağına gelin etmişler, bahçedeki gayın (kayın) ağacını görmüş, ‘Şundan ne güzel elek olurdu’ demiş⁷”*

---

kargışlar olarak farklı başlıklar altında incelemek bütünlüğü ve çağrışımların akıcılığını bozacağından bu yola başvurulmamıştır.

³ Ulu: ata, büyük, dede[1. zengin 2. ağır 3. çok büyük pek önemli 4. şerefli, saygıdeğer (Dilçin, 1983: 218)]

⁴ Kaynak kişi: Fevzi Kılıçer, 1942’de Sivas’ın Şarkışla ilçesine bağlı Bağlararası (Adıyaman) köyünde doğmuş. Okur-yazar belgesi var (askerde almış). Sıhhi su tesisatçılığından işçi emeklisi. Hâlihazırda Muğla-Ortaca’da ikamet etmekte.

⁵ Bu atasözü gibi kaynak kişisi belirtilmeyen metinler ve ifadeler Birsen Akpınar’ın çocukluğunda vefat eden dedesi Niyazi Kılıçer (ölüm tarihi 1984) ve babaannesi Fadime Kılıçer (ölüm tarihi 1982)’den işittiği hafızasında iz bırakan sözlerdir.

⁶ Poşa: Sivas’ta müzik yaparak (genellikle davul zurna çalmak suretiyle) ve elekçilikle geçimini sağlayan bir grup. Geçmişte göçebe bir hayat süren ve çadırlarda yaşayan Poşalar, şimdilerde yerleşik hayat düzenini benimsemişlerdir.[“Sivas’a nereden geldikleri konusunda da rivayetin ötesinde bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda genel kabul gören rivayet ise, Arabistan’dan geldikleri yönündedir. Buna delil olarak da, Poşaların Sivas’taki eski ailelerinden birisi olan ‘Kahramanlar’ın lakabının ‘Araboğulları’ olması gösterilmekte. Poşalar, sarışın, mavi gözlü ve

Söz konusu metinlerde Peygamber torunu olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, “Hasan ile Hüseyin iki kardeş güzel” (Ergin 1999: 17). şeklinde dua cümlelerinde ve Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması hikayesinde Salur Kazan’ın su ile söyleştiği yerde “*Hasan ile Hüseyin’in hasreti su*” (Ergin 1999: 43). şeklinde suya övgü cümlelerinde kullanılırken; Sivas’ta, Alevi-Bektaşî geleneğinde ve Sünnî inanışta fevkalade yüksek olan Ehl-i Beyt sevgisinin de etkisiyle, bir deyimde mevcut duruma vurgu yaparak kendisinden su istendiğinde vermeyen kişiye karşı bir ayıplama cümlesi olarak söylenir ve soru ifadesiyle de pekiştirilerek “*Hasan Üsüyün⁸ düşman⁹’ı mısn?*” şeklinde kullanılır.

Deyimlerde genellikle bir durum tespiti söz konusuyken atasözlerinin genel yapısında hüküm ve öğüt verme özelliği vardır. İlk bakışta bu metinler, sözel doku anlamlandırılmayabilir. Bu bakımdan atasözlerini anlamlandırırken salt sözel dokuya değil de bağlama da önem vermek esastır (Çobanoğlu 1999: 277). Dede Korkut metinlerinde kimi zaman bu şekilde biçimini ve muhtevasını koruyarak yer alan atasözleri, muhtevayı taşımakla birlikte mesajını bazen de alegorilerle verir. Salur Kazan’ın hatunu Burla Hatun oğlu Uruz’un doğumuyla ilgili, insanlara iyilik ederek evlat sahibi olduğunu şu sözlerle anlatır: “Kuru kuru çaylara su akıttım / Kara elbiseli dervişlere adak verdim / Yanıma doğru baktığımda komşuma iyi baktım / Umanına bekleyenine yemek yedirdim / ...” (Ergin 1999: 101). Bu dizelerdeki “Yanıma doğru baktığımda komşuma iyi baktım” (Ergin 1999: 101) ifadesi ile anlatılmak istenen, komşulara karşı kötü niyet beslenmediği, hep

---

yüzlerinin çilli olması bakımından yöre halkından farklı bir görünüme sahiptirler. Sokakta rahatlıkla bu özelliklerinden dolayı tanınırlar.

...

Kökenleri ve kente geliş tarihleri konusunda net bir bilginin bulunmadığı Poşaların, Sivas’ta yüzyıllardır yaşadıkları bilinmektedir. Kent kültürü içinde eriyip gitmesi beklenen bazı değerlerin (bu gruba ilişkin değerlerin) ‘Poşalarca’ yaşatıldığı tespit edilmiştir. Bir yandan kentsel bütünleşme süreci içinde oldukları gözlenirken, diğer yandan da, bir nevi kendi ‘getto’larını oluşturmuşlardır. Bir çeşit feodal bir yapılanma içinde görülmüyorlar. Aşiret isimlerine benzeyen (Kahramanlar, Culuklar, Kılıbozlar, Cödealler, Camuzlar... gibi) isimler taşımaktadırlar. Bir yandan kent insanı ile birlikte yaşamının bilinci içindeler, diğer yandan kendi gelenek ve değerleri içinde kararlar alabilmektedirler. Kısacası ne tamamen kentten ayrı bir kültür ve ne de tamamen kentle bütünleşmiş bir kültür. Bir anlamda geçiş topluluğu özelliklerini göstermektedirler.

Sonuç olarak, nereden geldikleri, ne zaman yerleşik hayata geçtikleri ve hangi millete mensup oldukları tam olarak tespit edilemeyen Poşa topluluğunun, hakim Türk kültürü ile sıkı bir ilişkiye girdiği; bunun doğal sonucu olarak, hakim Türk kültürünün ana kodlarından önemli bir bölümünü benimseyerek, bu çerçevede yaşamaya devam ettiği söylenebilir.” (Erkul, 2002:167-184)]

⁷ Kaynak kişi: Gülbeyaz Kılıçer, 1940’de Sivas’ın Şarkışla ilçesine bağlı Arıklar Köyü köyünde doğmuş. Okur-yazar değil. Ev hanımı. Hâlihazırda Muğla-Ortaca’da ikamet etmekte.

⁸ Üsüyün: Hüseyin

⁹ Düşman: düşman

iyiliklerinin istendiği ve böylelikle murada erileceği yargısıdır. Günümüzde bu anlamı en güzel biçimde “*Gomşunuñ tavuğunu iste¹⁰ ki Allah saña gaz versin*”¹¹ [*Komşunu iki inekli (öküzlü) iste ki kendin bir inekli (öküzlü) olasin* (Aksoy, 1984: 300)] atasözü ifade eder.

Kısmet inancıyla kendini gösteren “*Herkeş¹² nasıbını yer, nasıp¹³dan gayrısı¹⁴ olmaz.*” atasözünün yine aynı yapısal niteliği taşıyan özdeşi, metinlerde “Bir yiğidin kara dağ yumrusunca malı olsa yığar, toplar, talep eyler, nasibinden fazlasını yiyemez.” (Ergin 1999: 16) biçiminde karşımıza çıkar. Ancak kanaati ifade eden bu sözlerin ve bu tavırların aksine istediğini güçle elde etme de insana has bir özelliktir ve Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek destanında Bamsı Beyrek ile adaklısı Banu Çiçek arasında böyle bir olay yaşanır. Beyrek, avlanırken kovaladığı geyiği Banu Çiçeğin otağı önünde oklar. Banu Çiçek, onun kendi nişanlısı olduğunu bilmeden dadılarına seslenir: “Bre dadılar, bu kavat oğlu kavat bize erlik mi gösteriyor dedi, varın bundan pay isteyin görün ne der dedi” (Ergin 1999: 63). Bu, bir çeşit erlik ölçmedir. Fakat Banu Çiçek, Beyrek’in erliğini ölçerken aynı zamanda kendi de erlik göstererek ona meydan okumaktadır. Ben buralarda istediğimi alırım sen de yiğitsen verme anlamını içerir. Günümüzde, farklı bağlamlarda böylesi kabadayılık göstererek istediğini alma eylemi için “*her gördüğünden göz kirası kesmek*”¹⁵ deyimini kullanılır. Bamsı Beyrek hikâyesinde bu türden meydan okuyuşlara ve deligöz tavırlara sık sık rastlanmakla birlikte Banu Çiçek’in meydan okuma eylemini açıklayıcı bir benzer metin örneği olan “*El yumruğunu görmeyen gendi yumruğunu bir şey sanırmış¹⁶*” [*El yumruğu yemeyen kendi yumruğunu değirmen taşı (bozdoğan, kantar) sanır; El yumruğunu yemeyen kendini kahraman sanır* (Aksoy 1984: 224)] atasözü günümüzde benzer bağlamlarda hâlâ kullanılmaktadır.

Banu Çiçek’in ağabeyi Deli Karçar’ın Banu Çiçek için Dede Korkut’tan istediği başlık nerdeyse olmayacak bir şeydir: “Deli Karçar der: Bin erkek deve getirin dışı deve görmemiş olsun, bin aygır getirin ki hiç kısrakla çiftleşmemiş olsun, bin de koyun görmemiş koç getirin, bin de kuyuksuz kulaksız köpek getirin, bin de pire getirin bana dedi.” (Ergin 1999: 67). Böyle yapılamayacak şartlar ileri sürerek olayları istediği şekilde yönlendirmek konusunda bugün de yaşayan bir deyim vardır: “*Yarımı yeme, bütünü bölme, ye misafir ağa ye.*”

¹⁰ istemek: mecazi anlamda layık görmek

¹¹ Kaynak kişi: Güllüshan Bahvivan, 1938’de Sivas’ın Şarkışla ilçesine bağlı Bağlararası (Adıyaman) köyünde doğmuş. Okur-yazar değil. Ev hanımı. Sivas’ta ikamet ediyor.

¹² Herkeş: herkes [(far. Her+kes) herkes insanların tümü (Demir-Şen 2006: 634)]

¹³ nasıp: nasip

¹⁴ gayrısı: fazlası

¹⁵ Kaynak kişi: Güllüshan Bahvivan

¹⁶ Kaynak kişi: Güllüshan Bahvivan

Bütün bu zorlukları aşarak Banu Çiçeği alan Beyrek, ne yazık ki gelin odasında uyuyakaldığı boş bir anında kâfire esir düşer. On altı yıl esaretten sonra yurduna dönüşü Banu Çiçek'in Yalancı Oğlu Yaltacuk'la düğününün yapıldığı güne rastlar. Düğünde kadınların bulunduğu çadıra ozan kılığında girer. Ben kopuz çalayım; gelin olacak kız oynasın, der. Kadınlar “ne bilir deli ozan” (Ergin 1999: 83) derler ve Banu Çiçek'in yerine Kısırca Yenge adlı bir kadın kalkıp oynamaya başlar. Fakat Beyrek onu tanır ve: “Andolsun kısır kısrağa bindiğim yok / Binip mukaddes savaşımlara vardığım yok /...” (Ergin 1999: 8). diyerek oynayanın gelin olacak kız olmadığını anladığını ifade eder. “*Attan inip de eşeğe binmem*” deyimini de benzer bir durumla ilgili geçmişte müreffeh günler, güzel günler geçiren ya da yaşamın sınırsız güzelliklerinden payına düşeni alan birinin kendisine sunulan daha alt seviyede bir imkânı reddedişini ifade etmektedir. Yine aynı anlamı çağrıştıran bir de fıkra anlatılır Sivas'ta.

Kürt'ün biri bir eve misafir olur. Kadın Kürt'ün önüne bir tas çorba koyar. Fakat çorbaya hiç tuz atmamıştır. Sofraya tuz da getirmez. İçinden: “Aaamaaan Kürt ne anlar, ne bilir?” diye düşünür. Kürt, çorbayı içer, bitirir; daha sonra bir atasözü haline gelen ve “anlamadım sanma pekâlâ anladım” mesajını veren şu sözleri söyler: “*Kürdü eşsek belleme¹⁷, çorbayıñ da duzu yoh¹⁸*” bu atasözü Sivas'ta bağlamı zaman zaman anlatılan ama zaman zaman da fıkranın tamamı anlatılarak değil de olay örgüsünün özet biçimiyle söylenerek, içinde bulunulan duruma sezgi yoluyla işaret edilen fıkra biçimindeki atasözlerinden biridir.

Bu defa oynamak için Beyrek'in önüne Boğazca Fatma denilen kadın çıkar. Beyrek onu da tanır: “.../ Evinizin ardı derecik değil miydi / Köpeğinin adı Barak değil miydi / Senin adın kırk oynaslı Boğazca Fatma değil miydi / Daha ayıbını açarım belli bil” (Ergin 1999: 84) diyerek onu da oturtur. Bu sözler, şimdilerde kullanılan “*Açtırma gutuyu, söyletme kötüyü [Açtırma kutuyu söyletme kötüyü* (Aksoy, 1984:110)] atasözünün dizelere dökülmüş halini gibidir. Beyrek, ısrar edip her kalkan kadını tanıyınca, çaresiz, Banu Çiçek kalkıp oynamaya başlar. Beyrek, artık kendini ona tanıtır: “... / Seninle meydanda at koşturmadık mı / Senin atını benim atım geçmedi mi / Ok atınca ben senin okunu geride bırakmadım mı / Güreşte ben seni yenmedim mi / Üç öpüp bir ısırp / Altın yüzüğü altın yüzüğü parmağına geçirmedim mi / Seviştiğin Bamsı Beyrek ben değil miyim” (Ergin 1999: 86) Bu da sanki ben o dedenin torunuyum dercesine yine bir hatırlatma amacı güdülerek söylenen “*Ben seni gıziken¹⁹ seven oğlanım²⁰*” biçimindeki “Senin

¹⁷ belleme: sanma, zannetme[1. öğrenmek; 2. bel ile bahçenin toprağını çevirmek; 3. zannetmek, sanmak; 4. eğilmek, bel vermek (Demir-Şen, 2006: 569)]

¹⁸ Kaynak kişi: Fevzi Kılıçer

¹⁹ gıziken: kız+iiken

²⁰ Kaynak kişi: Asiye Yazıcı, 1950'de Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Bağlararası (Adıyaman) köyünde doğmuş. Okur-yazar değil. Ev hanımı. Sivas'ta ikamet ediyor.

geçmişinle ilgili her ayrıntıyı biliyorum” mealinde bu dizelerin bir özeti değil midir?

Yukarıda olduğu gibi tersinden bir mantıkla bugünden düne doğru giderek “*Ġörhulu*²¹ *düş görmekten uyanıĠ durmaĠ eyidir*”[*Korkulu rüya(düş) görmektense uyanık yatmak hayırlıdır* (Aksoy 1984:301)] ifadesinde bir uyarı niteliĠi taşıyan atasözünden yola çıkılırsa Dede Korkut OĠuznamelerinde yer alan pek çok destanda asıl kahramanın Beyrek gibi sarhoşluk ve uyku halinde düşman tarafından baskına uğrayıp esir edildiĠi (Kaplan 1991: 47- 65) görülür: “Beyrek apalaca gelin odası içinde yiyip içip habersiz oturuyordu. Gece uykusunda kâfir otaĠa saldırdı.” (Ergin 1999: 69) Aynı gaflet uykusu Kazan Han’ı ve Kanglı Koca oĠlu Kan Turalı’yı da sarar: “Kazan’ı küçük ölüm tuttu, uyudu. MeĠer hanım OĠuz beyleri yedi gün uyurdu. Onun için küçük ölüm derlerdi.” (Ergin 1999: 191). “O zamanda OĠuz yiĠitlerine ne gelirse uykudan gelirdi. Kan Turalı’nın uykusu geldi uyudu. Uyurken kız der: Benim âşıklarım çoktur, ansızın dörtнала gelmesin, tutup yiĠidimi öldürmesinler, akça yüzlü ben gelini tutup babamın anamın evine iletmesinler...” (Ergin 1999: 135). Metinlerde görüldüĠü ve günümüzde de söylendiĠi gibi, “*Su uyur, düşman uyumaz.*” (Aksoy 1984:352) ya da “*UyĠu, güççük ölüm*”dür.

Metinlerde uyarı niteliĠini sürdüren “Eski düşman dost olmaz” (Ergin 1999: 16) öĠüdü ise, Sivas’ta, ilin aĠız özelliklerini de koruyarak “*Adamıñ biri ĠırĠ²² sene beklemiş, Ġayfını²³ almış da hayvaĠ²⁴ evmissim²⁵, demiş.*” şeklinde yaşamaya devam eder.

Düşmana karşı nasıl tedbir alınacaĠı da Kazan Han’ın Evinin YaĠmalanması destanında anlatılır: “Gece yatarken Karacık Çoban kara kaygılı rüya gördü. Rüyasından sıçradı, ayaĠa kalktı. Kıyan gücü, Demir Gücü bu iki kardeşi yanına aldı. AĠılın kapısını berkitti. Üç yerde tepe gibi tař yıĠdı. Alaca kollu sapanını eline aldı.” (Ergin 1999: 16). Tedbirini alıp rahat uyumak atasözlerimizde bugün de varlıĠını sürdürmektedir: “*Ġapını²⁶ gayım²⁷ kitle²⁸, Ġonşuñu²⁹ hırĠız dutma.³⁰*” Ancak Kazan Han da kara kaygılı bir rüya görmüştür ama artık çok geçtir. Çünkü, Karacık Çoban kadar tedbirli olmadığı için evi yaĠmalanmıř, karısı, anası ve oĠlu Uruz kara dinli kâfire esir olmuştur. “*OcaĠı sönmüş, yurdu yuvası*

²¹ ĠorĠu: korku

²² ĠırĠ: kırk

²³ Ġayfını: intikamını

²⁴ hayvaĠ: eyvah (Demir-Şen 2006: 632)

²⁵ evmissim: acele etmişim

²⁶ Ġapı: kapı

²⁷ gayım < kaim: saĠlam, sıkı [1. kırılmaz, saĠlam, kuvvetli; 2. sıkı (Demir-Şen 2006: 615)]

²⁸ kitle: kilitle(Sivas aĠzında hece düşürölerek kullanılır.”

²⁹ Ġonşuñu: komşunu

³⁰ hırĠız dutma: hırsızlıkla suçlama

dağılmıştır.” Karacık Çoban, düşmanla savaşıp iki kardeşini de şehit verdikten ve sürüsünü canla başla savunup kurtardıktan sonra yol kenarına oturup Salur Kazan'ın tedbirsizliğine kendi kendine söylenir: “Der: Salur Kazan, Bey kazan, ölü müsün diri misin, bu işlerden haberin yok mudur dedi.” (Ergin 1999: 41). Tedbirsizliğe yöneltilen bu eleştiri de günümüzde “*Üzerine ölü toprağı mı serpildi?*” şeklinde bir soru ifadesiyle pekiştirilerek varlığını bir deyimle sürdürmektedir.

Karacık çoban öylesine merttir öylesine vefalıdır ki altı yüz kâfirle savaşır da yine kâfirlerin ona vaat ettiği mala mülke dönüp bakmaz bile: “... bre çoban uzağından yakınından beri gel, baş indirip bağır bas, biz kâfire selam ver öldürmeyelim. Şöklı Melik'e seni iletelim, sana beylik at verelim.

Çoban der:

Lakırdı söyleme bre itim kâfir/ altındaki alaca atını ne översin / Alaca başlı keçim kadar gelmez bana /.../ kılıcını ne översin bre kâfir / Eğri başlı çomağım kadar gelmez bana /Okluğunda doksan okunu ne översin bre kâfir / Alaca kollu sapanım kadar gelmez bana...” (Ergin 1999: 41). Türk milletine has bu mantık bir çeşit gurur ve tenezzül etmezlik günümüze de yansıyan ve “*Eliñ iyisinden bizim kötümüz eyidir*” atasözünde yaşayan bir erdem olarak halk hayatında kendini göstermektedir. Çünkü, Karacık Çoban bilir ki kâfirin “*minnetli ekmeğı*” karşılıksız değildir. Nitekim aynı destanın devamında Kazan Han Şöklı Melik'ten esir olan anasını ister. Cevap şudur: “Sana vermeyiz, Yayhan Keşiş oğluna veririz, Yayhan Keşiş oğlundan oğlu doğar, biz onu sana hasım koruz dediler.” (Ergin 1999: 41) Kara dinli kâfirin işte böylesi pervasızca teklif ettiği minnetli ekmeğı reddediş bu gün de hâlâ onurlu bir tavır olarak sergilenmekte ve dile getirilmektedir: “*Gavur³¹ uñ ekmeğini yiyen gavuruñ gılcını çalar^{32,33}*” (Aksoy 1984: 238). Yani ne o ekmek yenir ne de gâvura boyun eğilir.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması destanında “Bu halleri gördüğünde Kazan'ın kara süzme gözleri kan yaş doldu kan damarı kaydadı, kara bağırsarıldı.” (Ergin 1999: 41) ifadesinde kullanılan “*kan damarı kaydadı*” deyimini, hâlihazırda Sivas'ta, burada kullanıldığı gibi üzölmek, hüsrana uğramak anlamında değil, anlam kaymasına uğrayarak birine akraba yakınlığı hissetmek anlamında kullanılır. Ayrıca atasözü formunda bir başka benzer metnine de sık rastlanır. “*Kan ispatsız kaynar*” sözü de yine kan bağıını bilmeksizin akrabalığı hissetmek anlamıyla kullanılmaktadır.

Yaratılıştan bu yana kadınların erkekleri erkeklerin kadınları tanımlamaya çalıştıkları ifadelere çeşitli metinlerde rastlamak mümkündür. Dede Korkut Kitabı'nda da onun kadınları sınıflara ayırdığı satırlarda bu türden ifadeler

³¹ gavur: kafir [dini, dili ayrı olan yabancı (Demir-Şen 2006: 615)]

³² Kaynak kişi: Fevzi Kılıçer

³³ Gavurun kılıcını çalmak: gavur için savaşmak

görülmektedir. Erkek bakış açısıyla kadın tanıtlır: “Dede Korkut dilinden ozan der: Karılar dört türlüdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayağıdır. Birisi ne kadar dersen bayağıdır” (Ergin 1999: 18). Evin dayağından kasıt, yuvayı yapan dişi kuş olsa gerektir. Öyle ki her şartta kocasını yüceltip onun şanını artırır. Bu kadın Dede Korkut tarafından, “Ozan, evin dayağı odur ki kırdan yabandan eve bir misafiri gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırlar azizler gönderir. O Âyişe, Fâtıma soyundandır hanım. Onun bebeleri yetişsin. Ocağına bunun gibi kadın gelsin” (Ergin 1999: 18) diyerek betimlenirken; Sivasslı, aynı kadını zıddıyla birlikte betimlemeyi tercih etmektedir: “*Ġarıdır adamı vezir eder, Ġarıdır adamı rezil eder.*³⁴” [*Kişiyi vezir eden de karısı, rezil eden de.* (Aksoy 1984: 238)] Evin dayağının zıddı atasözümüzde kimliğini bulan ve kocasını rezil eden kadındır ki “*Çöplükte yatıp Sultan Murat’ı düşünde görür*” de emeksiz yemek bekler. Bu kadın ifadesini eserimizin mukaddimesinde şöyle bulur: “Geldik o ki solduran soptur. Sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek yoğurt bekler, doyuncaya kadar tıka basa yer, elini böğürüne koyar, der: Bu evi harap olası kocaya varalıdan beri daha karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım pabuç, yüzüm yaşmak görmedi der, ah nolaydı, bu öleydi, birine daha varaydım, umduğumdan daha uygun olaydı der. Onun gibisinin, hanım, bebekleri yetişmesin. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin” (Ergin 1999: 18). Sivasslı, bu kadını kendi diliyle kınar “*Töremiyesice!*” diyerek beddua eder ve “*Seni alan neylesin / Bir ĠazıĠa baĠlasın / Ġirsin çıĠsın aĠlasın*³⁵” “düzgü” (Kaya 1999: 403) biçimindeki atasözünü kullanarak bir bakıma ona kusurunu hatırlatır. Böyle kadınların başını boş bırakmanın doğru olmadığını ise, “*Ersiz avrat, eĠersiz at; mazarattır, mazarat*³⁶,³⁷” şeklinde ifade eder. Peki ya başını boş bırakırsan ne olur? “*Erim evde yoĠ, keyfim beĠde yoĠ.*” der; “*o kapı senin, bu kapı benim*” gezer ve Dede Korkut’ta ifadesini bulan “dolduran top” olur: “Geldik o ki dolduran toptur. Dürtüldükçe yerinden kalktı, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna çırpıştırdı, dedikodu yaptı, kapı dinledi”(Ergin 1999: 18) Böylesi dedikoducu kadın tipi için Sivas’ta “*Bir aĠzı var ĠırĠ saĠzı var*³⁸.” deyimini kullanılırken; Dede Korkut metinlerinin devamında, “...öĠleye kadar gezdi; öĠleden sonra evine geldi, gördü ki hırsız köpek, büyük dana evini birbirine katmış, tavuk kümesine sığır damına dönmüş...”(Ergin 1999: 18) şeklinde kadının gamsızlığı insan sabrının sınırlarını zorlayan rahatlığı anlatılır. Bugün de aynı aymazlıkla yaşayan bu kadın türünün, muhabbetinin yarıda kesilmesine de tahammülü yoktur;

³⁴ Kaynak kişi: Güllüšan Bahvivan

³⁵ Kaynak kişi: Gülbeyaz Kılıçer

³⁶ mazarat: zararlı, bela [Yaramaz, ayakbaĠı olan (Demir-Şen 2006: 615)]

³⁷ Kaynak kişi: Niyazi Kılıçer (DoĠum tarihi: 1907, ölüm tarihi 1984), Birsen Akpınar’ın dedesi.

³⁸ Kaynak kişi: Güllüšan Bahvivan

konusur, konuşur, konuşur, akşamı eder de hâlâ “*Dana sığır geldi/İki çit³⁹ lafım galdı⁴⁰*” der. Bu kadın türü için başına gelenler ya da gelebilecekler âmiyâne de olsa mânidar bir ifadeyle dile getirilerek “*Gezen pabuç bok getirir; onu da çok getirir.⁴¹*”[*Çok gezen tavuk ayağında pis getirir.* (Aksoy 1984: 192)] atasözü kullanılır. Ne yazık ki olan olmuştur, pabuç getireceğini getirmiştir. Kadın “...komşularına seslenir ki: kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmeye yitmeye gitmemiştim, yatacak yerim gene bu harap olası idi, nolaydı benim evime birazcık bakaydınız, komşu hakkı Tanrı hakkı diye söyler.”(Ergin 1999: 18) Fakat “*Elden gelen öyün⁴² olmaz; o da vahtında⁴³ bulunmaz.⁴⁴*” Türk geleneğinde kadının evine sahip çıkması gerekir. Başkalarından bekleyeceği yardımı her zaman bulamayabilir. O halde kendi evinin ışığı olup yuvasını aydınlatacaktır. Çünkü “*Damdan dama ışık düşmez.*” Evinin işini görüp aşını pişirmekte tembel davranan yalancı ve nankör kadınları “Geldik o ki ne kadar dersin bayağıdır: Uzak kırdan yabandan bir edepli misafir gelse, kocası evde olsa, ona dese ki: kalk ekme getir yiyelim, bu da yesin dese, pişmiş ekmeğin bekası olmaz, yemek gerektir; kadın der: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve değirmeninden gelmedi der; ne gelirse benim kalçama gelsin diye elini arkasına vurur, yönünü öteye kalçasını kocasına sözünü kulağına koymaz” (Ergin 1999: 18) sözleriyle tanımlar. Aynı nankör, tembel, bahaneci kadın Sivas'ta fıkra tipi bir atasözüyle tanımlanır: “*Gelin oynal!*” demişler, “*Yerim dar.*” demiş. *Yerini genişletmişler*, “*Gerim dar.⁴⁵*” demiş (Ekici 2000: 123- 138).

Dede korkut dua eder: “O Nuh Peygamberin eşeği asıllıdır. Ondan da sizi, hanım, Allah saklasın. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin.”(Ergin 1999: 19) Aynı dua bir başka biçime bürünerek günümüze ulaşmıştır: “*Yaramaz garı şerrinden Allah sahlasın⁴⁶.*”

Tıpkı bu satırlarda olduğu gibi Dede Korkut'ta her metnin sonunda yer alan alkış ve kargışlar da atasözleri ve deyimlere benzer biçimlerde varlığını sürdürür. Hayırsız oğlun dünyaya gelmesinden gelmemesinin hayırlı görüldüğü destanlarda, “Baba adını yürütmeyen hoyrat oğul baba belinden inince inme daha iyi, ana rahmine düşünce doğmasa daha iyi...” (Ergin 1999: 16) ifadeleri yer alırken, günümüzde böyle oğula kız evlat tercih edilir ve “*Ğız ananıñ yari, oğlan duşman*

³⁹ çit: çift [1. basma kumaş; 2. sebze bahçesi; 3. çift, iki tane; 4. saban; 5. yazma(Demir-Şen 2006: 588)]

⁴⁰ Kaynak kişi: Güllüshan Bahvivan

⁴¹ Kaynak kişi: Fevzi Kılıçer

⁴² öyün: öğün

⁴³ vaht: vakit, zaman(Demir-Şen 2006: 707)

⁴⁴ Kaynak kişi: Fadime Kılıçer(Doğum tarihi:?, ölüm tarihi 1982),

⁴⁵ Kaynak kişi: Güllüshan Bahvivan

⁴⁶ Kaynak kişi: Niyazi Kılıçer

*kōrū*⁴⁷,⁴⁸ ifadesi kullanılarak adeta Dede Korkut'un duasına iştirak edilir. "Ana rahmine düşünce düşmese daha iyi" cümlesi ise iki sözcükte sembolleştirerek "Yaşın kesilsin"⁴⁹ kargısında asıl amacına ulaşır.

Hayır dua ederken Dede Korkut'un söylediği "Azıp (yolunu şaşırıp) gelen kazayı Tanrı savsın hanım hey!" (Ergin 1999: 17) ⇒ "Allah görünür, görünmez gazadan beladan sahlasın."⁵⁰, "Ak pürçekli ananın yeri cennet olsun. Ak sakallı babanın yeri cennet olsun."(Ergin 1999: 36)⇒ "Seni doğurup gazanan"⁵¹ nurda yatsın"⁵², "Kadir tanrı namerde muhtac etmesin hanım hey!" (Ergin 1999: 36) ⇒ "Allah muhanete"⁵³ muhtaç etmesin." şeklinde bugün neredeyse eşitleriyle kullanılır.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması destanında Kazan'ın oğlu Uruz'un namus telakkisiyle dillendirilen bir alkış vardır ki oldukça manidardır. Çünkü Türk geleneğinde namus candan maldan her şeyden öte bir değerdir. Uruz için anası Boyu Uzun Burla Hatun'un Kara dinli kâfire sağrak sunup onun döşeğine girmesi, Uruz'un etinden et çekilerek öldürülmesinden daha korkunç bir işkencedir. Bu yüzden anasından kendisine işkence edilirken sesini çıkarmamasını Kazan Han'ın hatunu olduğunu belli etmemesini ister: "Kadın ana karşıma geçip ne böğürüyorsun / Ne bağıyorsun ne ağlıyorsun / Bağrım ile yüreğimi ne dağlıyorsun / geçmiş benim günümü ne andırıyorsun / hey ana Arap atlar olan yerde / Bir tayı olmaz mı olur / Kızıl develer olan yerde / Bir deve yavrusu olmaz mı olur / akça koyunlar olan yerde / Bir kuzucağı olmaz mı olur / Sen sağ ol ana babam sağ olsun / bir benim gibi oğul bulunmaz mı olur" (Ergin 1999: 49). Yine Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destanı'nda, bu defa Uruz Bey'in babasıyla söyleşmesinde Uruz, babasının onu kurtarmaktan vazgeçip dönmesini ister: "... / Bey erenler esen olsa oğlu doğar / Sen esen ol anam esen olsun / Benden daha iyi Kadir size oğul versin / Ak sütünü anam bana helal eylesin / Savaşma çekilip dön baba geri." (Ergin 1999: 106). Sivas'ta çocuğunu herhangi bir sebeple kaybeden ana babaya taziye için gelenler, anne-babayı teselli ederken onlara yeni bir çocukları daha olabileceğini hatırlatırken elbette ölen evladın geri gelmeyeceğini ama sonra doğan çocuğun, sevgisiyle onların yarasına merhem olabileceğini, acılarını hafifletebileceğini cümlelerine soru anlamı katıp güçlendirerek "Deve deveniñ yerine ikmaz mı?"⁵⁴

⁴⁷ Oğlan düşman kōrū: dosta düşmana benim de oğlum ver demek için

⁴⁸ Kaynak kişi: Asiye Yazıcı

⁴⁹ Kaynak kişi: Yusuf Akpınar, 1922'de Sivas'ın Gürün ilçesine bağlı Karadoruk köyünde doğmuş. İlkokul mezunu, esnaf emeklisi, Sivas'ta ikamet ediyor.(Yaşın kesilsin: öl, çok yaşama)

⁵⁰ Kaynak kişi: Niyazi Kılıçer

⁵¹ doğurup gazanan: Sivas ağzında kişinin anne ve babası yerine kullanılan bir ikilemedir.

⁵² Bu alkış, Niyazi Kılıçer tarafından kendisine hürmet gösteren gelini Gülbeyaz Kılıçer'e söylenirdi.

⁵³ Muhanet: bencil, kötü niyetli (Demir-Şen 2006: 668)

⁵⁴ ikmaz mı: çöküp oturmaz mı [deve çökmek, oturmak (Demir-Şen 2006: 638)]

sözleriyle ifade ederler ve adeta Uruz'un duasını tekrarlarlar: “Anası gız, babası oğlan. Allah onlara uzun ömür versin. Oğlan da gız da yerine gelir.”

Ayrıca “Sen sağ ol ana babam sağ olsun” (Ergin 1999: 49), “Sen esen ol anam esen olsun.” (Ergin 1999: 106) ifadelerinden hareketle ve bu ifadelerin özdeşi olarak günümüzde yaşayan bir dua cümlesi söylenebilir: “Allah kimseyi baş barabarından⁵⁵ geri gömasın⁵⁶” Bu duanın özünde karı-koca sağlıklı ve birlikte bir ömür sürme dileği vardır.

Her ailenin muradıdır bir çocuk sahibi olmak... Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında Dirse Han, çocuğu olmadığı için Bayındır Han'ın ziyafetinde aşağılayıcı bir muameleye tabi tutulur. Bayındır Han'ın yiğitlerinin Dirse Han'ı karşılayıp kara otağa kondurması, altına kara keçe serilmesi ve ona kara koyun yahnisinden ikram edilmesi ile ilgili olarak Dirse Han şöyle itiraz eder: “Bayındır Han benim ne eksikliğimi gördü, kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü, benden aşağı kimseleri ak otağa, kızıl otağa kondurdu dedi. Dediler: Hanım, bugün Bayındır Han'dan buyruk şöyledir ki oğlu kıızı olmayana Tanrı Teâlâ beddua etmiştir, biz de beddua ederiz demiştir” (Ergin 1999: 19). Dirse Han'ın kendisine reva görülen bu muameleye için için üzülse, kendini aşağılanmış hissetse de kendisini konuklayan Bayındır Han'ın ikramına rıza göstererek boyun eğmesi, törenin gereğini yerine getirmek anlamıyla birlikte bize yine sözleri amiyane fakat ev sahibine uymak, ikrama razı olmak gerekliliğini ifade eden bir atasözünü çağırır: “Misafir ev sâbınıñ⁵⁷ eşşegidir, nere isder ora bağlar.”⁵⁸

Bunca sıkıntıdan sonra adakla dua ile bir oğul sahibi olan Dirse Han, kendinin ve Oğuz'un izzet, şeref ve şanına oğlunun zarar verdiği dedikodusuna hemen inanır “...Senin oğlun kötü çıktı hayırsız çıktı, çapraz yatan ala dağdan haber geçer, hanlar hanı Han Bayındır'a haber varır, Dirse Han'ın oğlu böyle görülmemiş şey yapmış derler. Seni çağırır, Bayındır Han'ın katında sana gazap olur, böyle oğul nene gerek öldürsene dediler. ...Kırk namertler derler: Dirse Han görüyor musun oğlanı, kırdan bayırda geyiği kovalıyor senin önüne getiriyor, geyiğe atarken ok ile seni vurup öldürecek, oğlun seni öldürmedensen oğlunu öldürmeğe bak dediler.” (Ergin 1999: 27- 28). “Bir söz bir büyü yerine geçer.”[Bir fit(birini başkasına karşı kışkırtma) bin büyü yerini tutar. (Aksoy 1984:172)] sözü Dirse Han'ın deligözlüğünü ve oğulun yalnızca baba için bencilce bir istekle beklenmediğini, asıl Oğuz'un şanı için istendiğini açıklamak için o günün şartlarına benzer şartlar taşıyan farklı bir bağlamda söylenmiş gibidir. Oğuz'un içinde babasını utandıracak, “yere vuracak”, “yere baktıracak”, oğulun olmasından olmaması yeğ tutulur. Kırk

⁵⁵ baş barabarı: kadın için kocası, koca için karısı

⁵⁶ komasın: koymasın

⁵⁷ sâbınıñ: sahibinin

⁵⁸ Kaynak kişi: Fevzi Kılıçer

namert, “*eteklerindeki taşı dökerler*”⁵⁹ Dirse Han onların sözüne uyar ve oğlunu oklar. “Ok isabet etti, alaca kanı fışkırdı koynu doldu, büyük cins atının boynunu kucakladı yere düştü. Dirse Han istedi ki oğlancığının üstüne gürleyip düşsün. O kırk namert bırakmadı. Atının dizginini döndürdü, yurduna gelir oldu” (Ergin 1999: 28). Bu satırlar, Dede Korkutça ustaca gözlemlenen ve babanın evlada karşı durduğu yeri gösteren, yaratılış gereği babada mevcut bulunan soğukkanlılığı tespit eden satırlardır. Oysa anne öyle midir? Dirse Han’ın hatunu, oğlunun ilk avıdır diye deveden erkek deve, attan aygır, koyundan koç kestirip ziyafet hazırlatmış; sabırsızlıkla oğlunun ve kocasının avdan dönüşünü beklemektedir. Bakar ki av dönüşü kocası yalnız geliyor. Analık duygusuyla hemen sezer oğlunun başına gelen felaketi:

“A Dirse Han / ... / İki vardın bir geliyorsun yavrum hani / Karanlık gecede bulduğun oğul hani / Çıksın benim görür gözüm a Dirse Han yaman seçiyor / Kesilsin oğlanın emdiği süt damarım yaman sızlıyor / Sarı yılan sokmadan akça tenim kalkıp şişiyor / Yalnızca oğul görünmüyor bağrım yanıyor / ... / yalnız oğul haberini a Dirse Han söyle bana” (Ergin 1999: 29).

Bu dizelerde geçen “yalnız oğul” tamlaması, babanın oğlunu terk edişini de simgeleyen bir anlam içerse de asıl annenin yüksek sezgi gücünün ifadesidir. Aynı olaylar ve durumlar dizgesinin atasözüyle ifadesi ise “*Anası olmayanın babası olmaz*” şeklindedir. Sosyal hayatın son derece zengin bir gözlem gücüyle yansıtıldığı bu metinlerde olayın anlatımı devam eder. Dirse Han, hâlâ oğluna karşı kızgın ve kayıtsızdır. Anne fedakârlığını ve can parçası oğul için kendini adamışlığını devam ettirir. Atasözlerinde ifadesini bulan bu erdemler, Dede Korkut’ta dizelere dökülür: “Han babamın katına ben varayım / Ağır hazine bol asker alayım / Azgın dinli kâfire ben varayım / Paralanıp cins atımdan inmeyince / Yenim ile alca kanım silmeyince / Kol but olup yer üstüne düşmeyince / Yalnız oğul yollarından dönmeyeyim / Yalnız oğul haberini a Dirse Han söyle bana” (Ergin 1999: 30) Anasının duası, Tanrı’nın adaleti ile sağ kalan Boğaç Han’ın imdadına Boz Atlı Hızır yetişir. Atasözlerinde “*Kul daralmayınca*⁶⁰ *Hızır yetişmez*” [*Kul sıkılmayınca (bunalmayınca Hızır yetişmez.* (Aksoy 1984:307)] şeklinde ifadelenen zor durumdan kurtuluşun hikâyesi, Boğaç Han destanında, günümüzde de yaşayan halk hekimliği geleneğinin o dönemdeki bir uygulamasını da içinde barındırmaktadır. Günümüzde kulağı ağrıyan çocuğun kulağına ve burnu tıkanan çocuğun burnunun açılması için burun deliklerine ana sütünün sağılması, destanımızda benzer bir uygulamayla kendini gösterir: “Oğlan orada yıkılınca boz atlı Hızır oğlana hazır oldu, üç defa yarasını eli ile sıvazladı, sana bu yaradan korkma oğlan ölüm yoktur, dağ çiçeği ananın sütü ile senin yarana merhemdir dedi, kayboldu.” (Ergin 1999: 31) Ananın korumacılığı, evladına kol kanat germişliği kendini gösterir ve Boğaç Han’ın anası oğlunun şifa bulması için oğlu on beş yaşına

⁵⁹ Kötü niyetlerini ortaya koyarlar

⁶⁰ daralmayınca: sıkışıp bunalmayınca

gelmiş bir kadın olduğu halde “süde gelir”⁶¹, göğsünden kanla karışık süt akar ve oğluna dağ çiçeğiyle sütünü karıştırarak merhem yapar. Oğlunu bu zor durudan kurtarır. İşte anaların bu korumacı tavrı bir atasözümüzde şöyle ifade edilir: “Analı oğlağ⁶² yarda⁶³ oynar, anasız oğlağ yerde oynar.”

“İnsanoğlu çiğ süt emmiş” derler. Kimi zaman saldırgan yırtıcı yarılarının ortaya çıkması bundan olsa gerektir. Bazen kendindeki gücü öyle önemser ki “El yumruğunu görmeyen kendi yumruğunu bir şey sanır” atasözünde dillendirilen bir çeşit safdillikle asaletin ve gücünün kendinden menkul olduğunu düşünmeye başlar ve bu nitelikleri ona bahşedeni bile unuttur. Delikanlılık edeyim derken deliliğin sınırlarını zorlamaya başlar. “Dediğim dedik çaldığım zurnalı düdüük” der. İşte Dede Korkut’un Deli Dumrul’u böyle biridir: “Meğer Hanım, Oğuz’da Duha Koca oğlu Deli Dumrul derlerdi bir er var idi. Bir kuru çayın üstüne bir köprü yaptırmıştı. Geçeninden otuz üç akçe alırdı, geçmeyeninden döve döve kırk akçe alırdı” (Ergin 1999: 113).

Deli Dumrul, Azrail’e meydan okur: “Yaâ Kadir Allah birliğin hakkı için Azrail’i benim gözüme göster, savaşayım, çekişeyim, mücadele edeyim, güzel yiğidin canını kurtarayım. ... Hak Teâlâ’ya Deli Dumrul’un sözü hoş gelmedi.” (Ergin 1999: 113) Onun bu pervasızca tavrının günümüz insanınca tekrarlanan biçimlerinde halk arasında sakındırıcı bir söz kullanılır. İleri geri konuşan kişi susması konusunda uyarıldıktan sonra ve: “Allah’ın gönlüne güc varır, dilek gapıları açılış olur...”⁶⁴ diye başlayan cümlelerin sonu, başına bir bela gelebilir, ikazıyla getirilir. Deli Dumrul’un da “Hers⁶⁵ gelir göz gararır, hers gider yüz gızarır.” atasözünde de olduğu gibi atasözünde anlatılana benzer sınırlı bir anında düşünmeden söylediği sözler, Tanrı’nın gönlüne hoş gelmez ve onu Azrail’le karşı karşıya getirir. Görür gözü görmez olur, tutar eli tutmaz olur. Metinde “Dünya âlem Deli Dumrul’un gözüne karanlık oldu” (Ergin 1999: 114) şeklinde Azrail’le karşılaşılan anı betimleyen bu hal, halk arasında çok fazla kızılan birine karşı “Gözümün Ezirayı⁶⁶” tabirinin kullanılmasını da açıklayıcı niteliktedir.

Tanrı, Deli Dumrul’dan canını bağışlaması karşılığında ondan can yerine can ister. Deli Dumrul, babasına gider; babası “Dünya tatlı can aziz” (Ergin 1999: 118) der; anasının yanına gider, anası aynı şeyi söyler; bunun üzerine evdeşinin yanına gider. Ona olanları anlatır ve: “Gözün kimi tutarsa / Gönlün kimi severse / Sen ona

⁶¹ süde gelmek: yeni doğum yapmamış kadının doğumundan yıllar sonra şefkat duygusuyla göğsünden süt gelmesi

⁶² oğlağ: oğlak, keçi yavrusu

⁶³ yar: uçurum

⁶⁴ Allah’ın gönlüne hoş gelmez. O sırada duaların kabul edildiği bir zamana rastlarsın anlamında bir uyarı

⁶⁵ hers: öfke, kızgınlık

⁶⁶ Ezirayı: Azrail, ölüm meleği

var / İki oğlancığı öksüz koyma” (Ergin 1999: 120) der. Oysa Deli Dumrul’un hatunu için onsu bir hayat düşünülemez bile. Ne ana ne baba ne evlat hiç biri hayat arkadaşı gibi olmaz ona. “Baş gişinin⁶⁷ başı, gerisi mezer daşı⁶⁸” atasözünde günümüz Sivas’ında yaşayan anlayışta olduğu gibi, kadını güçlü kılan ardında dağ gibi duran kocasıdır. Bu yüzden adeta bu atasözünü destekler mahiyette dul kaldıktan sonra başka bir erkekle evlenen kadının kaderi ile ilgili olarak “Yazı⁶⁹ değişmez, yasdı⁷⁰ değişir.” sözü söylenir. İşte bu yüzden hiçbir kadın için ikinci koca göz açıp gördüğü kadar yakın değildir ve mecbur kalıp evlense bile, onu bir eş olarak değil bir zorunluluk olarak kabullenir. Dede Korkut, Deli Dumrul’un evdeşinin dilinden bunu şöyle ifade eder: “Göz açuban gördüğüm / Gönül verip sevdiğim / Koç yiğidim şah yiğidim / .../ Senden sonra bir yiğidi / Sevip varsam beraber yatsam / Alaca yılan olup beni soksun / Senin o namert anan baban / Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar / .../ Kadir Tanrı şahit olsun / Benim canım senin canına kurban olsun.” (Ergin 1999: 121) Oğuznamelerdeki bu dizelerde sevgisiz evlilikte döşeğin insanı yılan olup sokması şeklinde ifadesini bulan: “Senden sonra bir yiğidi / Sevip varsam beraber yatsam / Alaca yılan olup beni soksun” (Ergin 1999: 121) anlatısı, günümüze bir atasözüne dönüşerek taşınmıştır: “Sevda soğur yalan olur, döşsek soğur yılan olur.”⁷¹ Bu atasözü, hâlihazırda, temelsiz kurulan, mutsuz evlilikler için kullanılır.

Evliliklerde olsun, aile içinde ebeveynler ve çocuklar arasında olsun mühim olan sevgi ve vefadır. Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Destanı’nda Aruz Koca, Konur Koca Sarı Çoban’ın bir peri kızından olma bir çeşit yaratık olan Tepegöz’ü evlat edinir. Fakat Oğlu Basat’tan ayırmadan emek verip büyüttüğü halde Tepegöz, her geçen gün Oğuz’un çoluk çocuğunun burnunu kulağını yemeye başlar. Aruz Tepegöz’ü döver, söver; laf anlatamaz. En sonunda evden kovar. Böyle durumlar için sıkça kullanılan ve sabrın sınanışının sonunu anlatan bir atasözü vardır: “Bir sabır, iki sabır üçüncüye vur yatur.” Ancak Tepegöz ders almaz git gide azıtır. Anasının büyüyle artık ona ne kılıç ne ok işlemektedir. Günde beş yüz koyun, Oğuz’dan iki adam yer. Adeta “Eyilik etme evüne yetme”⁷² sözü mucibince Aruz Koca’ya kan kusturur. Böylesi emeğinin değeri bilinmeyen kişilerin durumunu anlatmak için günümüzde “Eli it yalağında yunmuş”⁷³ söz öbeği veya “Hazreti Ali’ye filan adam seni öldürecek demişler de ben ona eyilik etmedim ki demiş”⁷⁴ fıkralı atasözü de kullanılır. Basat’ın Tepegöz’ün gözünü oklaması sonucunda

⁶⁷ gişi < kişi: koca

⁶⁸ mezer daşı: mezar taşı

⁶⁹ yazı: kader[yazgı, alın yazısı (Demir-Şen 2006: 712)]

⁷⁰ yasdı: yastık

⁷¹ Kaynak kişi: Güllüshan Bahvivan

⁷² İyilik yapan kişinin iyilik yaptığı kişiden kötülük bulacağını ifade eden düzgü biçiminde bir atasözüdür.

⁷³ Yunmuş: yıkanmış (Demir-Şen 2006: 717)

⁷⁴ Kaynak kişi: Fevzi Kılıçer

gözünü kaybeden Tepegöz, en sonunda “*ettiğini çektiğini*” düşünür: “Ak sakallı yaşlıları çok ağlatmışım / Ak sakalının bedduası tutmuş olacak gözüm seni / .../ Bıycığı kararmış yiğiticikleri çok yemişim / Yiğitlikleri tutmuş olacak gözüm seni” (Ergin 1999: 162). Bu biliş, Aruz’un Tepegöz’e verdiği emeği hatırlatır niteliktedir. Türk geleneğinde verilen emek ve ekmek başa kakılmaz, böyle yapan ayıplanır; ancak, bazen iyilik sahibinin öyle canına yeter ki zekice bir hile-i şer’iyyeye getirir ve döker yüreğindeki. “*Ekmek başa kakınc’olmaz*”⁷⁵ *çökeliğim*⁷⁶ *gözüne dursun.*”⁷⁷ kargışı Sivas insanının zekasının böylesi esprili ve yürek ferahlatan ürünlerinden biridir. Tepegözün cezası Aruz Koca’nın emeğini inkar etmesiyle süt kardeşi Basat’ın elinden verilmiş, Aruz Koca’nın emeği Tepegöz’ün gözüne durmuştur. “*Caminiñ mumunu yiyen kedinin gözü bozarır.*”⁷⁸ atasözü bu türden bir nankörlüğü çağrıştırmakla birlikte kutsal mekanlara saygısızlık veya inanca ihanetle ilgili olarak da kullanılmaktadır.

Tepegöz’ün bulunduğu yere Salahana Kayası (Ergin 1999: 158) denmektedir. “Salahana” sözcüğü, Dede Korkut metinlerinde başıboş serseri anlamına gelmektedir. Sivas’ta bugün hâlâ kullanılan bu sözcük, anlam kaymasına uğramış, temel anlamından uzaklaşmaksızın çok gezen ahlaksız kadın anlamında kullanılmaktadır. Basat, bu mekâna gider Tepegöz’ün başını keser ve Oğuz’u ondan kurtarır.

Dede Korkut metinlerinde Tepegöz’den biraz daha farklı olarak kendi boyuna hainlik etmekle ilgili olarak Begil Oğlu Emren’in Destanı’nda Begil’in Bayındır Han’a isyanı düşünmesi üzerine karısının dilinden ona bir öğüt verilir: “Yiğidim, bey yiğidim, padişahlar Tanrı’nın gölgesidir, padişahına asi olanın işi rast gelmez.” (Ergin 1999: 167) Bu bir terbiyenin geleneksel bir mirasın öğretisidir. Sivas’ta soyunu kötülemeye, onlar hakkında kötü söz söylemeye ya da onlara hainlik etmeye “*kütüğünü taşlamak*” denir. Dede Korkut metinlerinde de Salur Kazan’ın kâfire esir olduğu bölümde Kazan’ın eline kâfiri övüp Oğuz’u yermesi için kopuz verirler. Kazan Han, ben kütüğümü taşlamam dercesine cevap verir: “Kılıcımdan sapacağım yok / Kendi aslımı kendi kökümü yermem yok”(Ergin 1999: 194).

Dede Korkut Oğuznameleri ihaneti hikâye eden hüznü bir hikâyeye sona erer. Tepegöz’ün ihanetini hazmedemeyen Aruz, yeğeni Kazan Han’a asi olur. Üstünde Oğuz’un gölgesi varken güçlüdür. Ama gücün kendisinin olduğunu sanır. Yurduna ve milletine asiliği ona zelil bir ölüm getirir. Böylesi kendine benlik gelen ve aslında onu güçlü kılan nedeni unutup gücün asıl sahibine ya da başkalarına zulme başlayanlar için kullanılan kabaca ama manidar bir atasözü vardır: “*İt kağınının*

⁷⁵ kakınc’olmaz: iyilik yüze vurulmaz

⁷⁶ çökelik: bir çeşit yağsız peynir.[Örnekleriyle Türkçe Sözlük: 556]

⁷⁷ Kaynak kişi: Fevzi Kılıçer

⁷⁸ Kaynak kişi: Niyazi Kılıçer

*kölgesinde yatarımış da gendi kölgem sanırımış.*⁷⁹ Teşbihte hata olmaz, derler Kazan Bey'e böyle bir benlik davasıyla isyan eden Aruz, Beyrek'i Kazan Han'la barışmak için elçi göndermek maksadıyla çağırır Aslında onu da Kazan'a isyan etmeye ikna etmeyi amaçlamaktadır. Ancak Beyrek, "Ben Kazan'ın nimetini çok yemişim / Bilmez isem gözüme dursun." (Ergin 1999: 207) diye yemin eder. Bunun üzerine Aruz, Beyrek'i öldürür. Ancak Beyrek'in ölümü asil bir ölümdür. Oysa "Gözüne, dizine durmak" deyiminde anlamını bulan bir sonla Aruz'un kılıcı Kazan Han'ı kesmez ama Aruzun ölümü Kazan'ın elinden olur.

Gerek Dede Korkut Kitabı gerekse sahadan derlenen sözlü kültür ürünleri, geleneğin durağan olmayan yapısından kaynaklanan canlılığını koruduğu düşüncesini teyit etmektedir. Çünkü yüzyıllarla iç içe yaşayan bir yaratma süreci devam etmektedir. Kimi zaman kalıplaşan eş veya benzer metinler, Dede Korkut metinlerinin yaratma zamanından derlenme safhasına oradan da ya oluşum bağlamındaki anlamıyla ya da canlılıktan kaynaklanan değişimle anlam kaymalarına uğrayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Oğuz-Türkmen geleneğinin ortak kabullerini çağımıza taşıyan bu sözlü kültür ürünleri aynı zamanda milli ruhu ayakta tutmayı sağlayan unsurlardır. Çünkü modernitenin ve kitle iletişim araçlarının kaçınılmaz biçimde sosyal yaşamdan uzaklaştırmaya ve bireyselleştirmeye başladığı Türk insanı, yozlaşmayla mücadele eylemini dil, inanç, gelenek, yaşam biçimi ve maddi manevi değerler bütünü olarak günümüze taşıyabildiği ortak kabuller sayesinde ulus kimliğini devam ettirebilecektir.

Bu bağlamda Dede Korkut Kitabı üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Yine birçok bilimsel çalışmaya kaynaklık etmeye de devam etmektedir. "*Çünkü Kitab-ı Dede Korkut destanları kendi başına bir ansiklopedidir. Burada yalnız edebiyatçıların, tarihçilerin değil, sosyologların, psikologların, etnografların çıkarabileceği çok ders vardır. Aile ve toplum düzenini, Türk ailesinin kendine özgülüğünü aydınlatmak ve dünyaya tanıtmak için Dede Korkut destanları zengin bir kaynaktır*" (Veliyeva 2004). Oğuznamelerdeki metinlerin günümüzde de yaşamakta olan çağrışımları, Türk'ün Korkut Ata'sı ile 21. yüzyılın Sivaslısı arasında hâlihazırda kopmamış, sapasağlam varlığını sürdüren kuvvetli bir bağın varlığına işaret etmektedir. Bu kültür mirası mikro sahalarda daha zengin biçimleriyle varlığını sürdürmektedir. Sivas örneği bunun bir göstergesidir. Bunun genele yayılması, sözlü kültür ürünlerine güncellik ve işlevsellik kazandırmakla mümkündür. (Elektronik kültür ortamında Televizyon, Sinema gibi imkânlar kullanılarak belgeseller hazırlamak gibi) Ancak bu yapılırken ürünlerin özünden uzaklaştırılmaması noktasında hassasiyet gösterilmelidir.

---

⁷⁹ Kaynak kişi: Güllüshan Bahvivan

DEDE KORKUT METİNLERİNDEN HAREKETLE SİVAS'TA YAŞAYAN ATASÖZLERİ,
DEYİMLER, ALKIŞ VE KARGIŞLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Kaynaklar

- AKSOY Ömer Asım, (1984), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü – 1 Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARTUN, Erman, (2004), *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, (1999), *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, (2003), “Karşılaştırmalı Atasözleri Bağlamında Türk Dünyası Atasözlerinde Sosyo-Kültürel Süreklilik Değişme Üzerine Tesbitler”, *Türkbilig*, 2003/5, Ankara.
- DEMİR, Necati-ŞEN, Ülker, (2006), *Sivas İli ve Yöresi Ağzları(Etnik Yapı-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*, Kitabevi Yayınları, Ankara.
- DİLÇİN, Cem , (1983), *Yeni tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EKİCİ, Metin, (1998), “Dede Korkut Kitabı ve Sözlü Gelenek” - Kırgızistan Kültür Bakanlığı ve Oş şehri valiliğince, 28-30 Ağustos 1998 tarihinde Oş'ta düzenlenen “Oş-3000: Fergana Vadisi Dostluk ve İşbirliği ve Dede Korkut Sempozyumu”nda sunulmuştur. *Bilge Dergisi*, Sayı: 15, Ankara.
- EKİCİ, Metin, (2000), "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri." - 19- 21 Ekim, Ankara, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni'nde Bildiri olarak Sunuldu. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- EKİCİ, Metin, (2001), "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsallık.", *Milli Folklor Dergisi*, Sayı:52, Ankara.
- EKİCİ, Metin, (2002), “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında - II-” *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 54, Ankara.
- ERGİN, Muharrem , (2008), *Dede Korkut Kitabı- 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGİN, Muharrem , (1999), *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERKUL, Ali, (2002), “Bir Alt Kültür Grubu Olarak Poşalar”, *Uluslar arası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri* (4- 7 Kasım 1997), Ankara.
- KAPLAN Mehmet (1991), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar- 3- Tıp Tahlilleri*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- KAYA, Doğan, (1999), *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ONG, Walter, (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi*,(Çeviren: Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük** (C.I), (1995), Ankara: MEB Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret, (1991), “Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli’de Yaşayan Kolları”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Y. XXIX/1–2, Ankara.
- ÜÇÜNCÜ, Kemal, (2005), “Dede Korkut Hikâyelerinden Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu Üzerine Bir Yorum”, **Türk Dünyası Araştırmaları**.
- VELİYEVA, Fatmahanım, (Sunday, August 22, 2004), “**Kitab-ı Dede Korkut'ta Kadın Dünyası**” http://qorqud.blogspot.com/2004_08_01_qorqud_archive.html
- YILDIRIM, Dursun ,(1998),”Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları” **Türk Bitiği**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Dursun, (1998),”Sözlü Gelenek Kültürü, **Türk Bitiği**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Dursun (2002), “Kitab-ı Dede Qorqud’ Metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor”, **Türkbilig**, 2002/5, Ankara.
- YILDIRIM, Dursun, (2005), “Kitab-ı Dedem Qorqud’ Nüshasında Bir Problem Sözcüğün Çözümlemesi”, **Türkbilig**, 2005/10, Ankara.
- YILDIRIM, Dursun,(2007), “Kitab-ı Dedem Qorqud’ Nüshasında Bir Problem Sözcük: Taraflıq” **Türkbilig**, 2007/13, Ankara.